

beyliğin zengin bölgelerine ticarî bakımdan nüfuz etmeye çalıştı. Venedik ve Aydınoğulları arasında bundan sonraki çatışmalar büyük ölçüde önemini yitirdi. Hızır Bey 1360 yılı civarında öldü.

Ondan sonra beyliğin başına Mehmed Bey'in oğlu İsa Bey geçti. İsa Bey Osmanlılar'la dost geçindi; bunun yanı sıra 1371'de Venedikliler'le mevcut olan eski antlaşmayı yeniledi. Kosova Savaşı'nda (1389) Osmanlı ordusunda bulunan yardımcı kuvvetler arasında Aydınoğulları'nınkiler de vardı. Fakat savaşta I. Murad'ın şehid düşmesi ve Yıldırım Bayezid'in hükümdar olması üzerine, ona karşı Karamanoğulları'nın kışkırtmasıyla meydana gelen harekete Aydınoğulları da katıldılar. Bunun üzerine Anadolu seferine çıkan Yıldırım Bayezid Aydınoğulları'nın himayesindeki Alaşehir'i zaptetti. Bu sırada İsa Bey sultanın huzuruna gelerek itaatini bildirdi. Kendisine Tire'de oturmak şartıyla bir kısım yerlerin idaresi bırakıldı (1390).

Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Timur tarafından memleketleri kendilerine geri verilen beylikler arasında Aydınoğulları da bulunmaktaydı. Aydınoğulları'ndan önce Müsâ Bey başa geçtiyse de çok kısa bir süre sonra öldü (1403). Müsâ Bey'in yerine II. Umur emir oldu. Bu sırada Aydınoğulları'ndan İbrahim Bahadır Bey'in oğlu Cüneyd Bey İzmir'e, kardeşi Hasan ise Ayasuluk'a hâkim olmuşlardı. II. Umur akrabası olan Menteşeoğlu İlyas Bey'in yardımıyla Ayasuluk'u ele geçirerek Hasan'ı Marmaris'te hapsedti. Buna karşılık Cüneyd Bey, Emîr Süleyman'ın nakdî yardımlarıyla kardeşi Hasan Bey'i kurtararak Ayasuluk'a hâkim oldu ve sonunda II. Umur Bey'le anlaştı. Cüneyd Bey Alaşehir, Salihli ve Nif'i (Kemalpaşa) Aydınoğulları toprakları içine kattı. II. Umur Bey'in 1405'te ölümü üzerine Cüneyd beyliği tek başına idareye başladı. Cüneyd Bey, Fetret Devri'nde Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelelerine de katıldı; her defasında bu şehzadelerden birinin tarafını tuttu; fakat o bu siyasetinde muvafak olamadı ve her zaman kendisini affettirmenin yollarını buldu. Süleyman Çelebi onu Ohri sancak beyliğine tayin ettiyse de Cüneyd Bey oradan kaçarak tekrar beyliğinin idaresine hâkim oldu. Çelebi Mehmed ise Cüneyd Bey'e Rumeli'de Niğbolu sancağını vermişti (817/1414-15). Cüneyd Bey, Çelebi Mehmed'e karşı çıkan Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa ile birleşti ve bu şehzadeye vezirlik

dahi yaptı. Sultan II. Murad ona Aydın'ı vaad ederek bu ittifaktan ayırmış, Cüneyd Bey de tekrar beyliğin başına geçmiştir (1422). Fakat yine rahat durmaması karşısında Sultan II. Murad, üzerine Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey'i göndererek onu yakalattı ve ailesiyle birlikte idam ettirdi (829/1425-26). Böylece Aydınoğulları toprakları tamamıyla Osmanlı idaresi altına girdi.

Anadolu Selçuklu mimarisi ile Osmanlı mimarisi arasında bir geçiş özelliği taşıyan Beylikler devri sanatı içinde Aydınoğulları'nın önemli bir yeri vardır. Birgi, Selçuk ve Tire'deki ilk dönem yapılarında genellikle Anadolu Selçuklu sanatının etkileri görülmekle birlikte daha sonra meydana getirilen eserlerde Osmanlı mimarisinin gelişmesinde etkili olacak yeni denemelerle karşılaşmaktadır. Aydınoğlu Mehmed Bey'in Birgi'de 712 (1312) yılında yaptırdığı Ulucami, Anadolu'daki ulucamilerin önemli örneklerinden biridir. Aydınoğulları'nın en önemli eseri ise İsa Bey tarafından 776'da (1374-75) Selçuk'ta yaptırılan İsa Bey Camii'dir. Özellikle avlu ve cephe mimarisi bakımından yenilikler taşıyan İsa Bey Camii bu hususta Osmanlı mimarisine öncülük etmiştir. Aydınoğulları'nın diğer belli başlı mimari yapıları olarak Tire'deki Mehmed Bey Camii, Ulucami, Karahasan Camii, İbn Melek Medresesi, Birgi'de Mehmed Bey Türbesi ve Sultanşah Türbesi sayılabilir (ayrıca bk. ANADOLU BEYLİKLERİ).

Aydınoğulları beyleri âlim, şair ve edipleri himaye ve teşvik etmişler, böylece adlarına bazı eserlerin kaleme alınmasını sağlamışlardır. Nitekim Aydınoğlu Mehmed Bey adına Sa'lebî'nin 'Arâ'isü'l-mecâlis adlı peygamberler tarihi ile Tezkire-i Evliyâ' adlı Farsça bir eserin ter-

cüme edildiği, Hoca Mesud tarafından Türkçe'ye çevrilen *Süheyl ü Nevbahâr* adlı mesnevinin de Gazi Umur Bey adına kaleme alındığı söylenmektedir. İsa Bey ise sarayında pek çok şair, âlim ve sanatkarı toplar, hangi din ve milletten olursa olsun onları himaye ederdi. Hatta meşhur Bizans tarihçisi Dukas'ın babası Bizans'tan kaçarak şöhetini duyduğu İsa Bey'in yanına sığınmıştı. Yine meşhur tabiplerden Hacı Paşa (Hızır b. Ali) İsa Bey'in yanında bulunmuş ve onun tarafından himaye edilmişti. İsa Bey adına ithaf ettiği *Şifâ'ü'l-eskâm* ve *devâ'ü'l-âlâm* adlı eserini 1381'de Ayasuluk'ta tamamlamıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Enverî, *Düsturnâme*; Âşikpaşazâde, *Târîh*, s. 107-109; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 313; II, 445-451, 497-501, 583-587; İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, I. Defter, s. 137; II. Defter, s. 167; Hoca Sâdeddin, *Tâcû'l-tevârîh*, I, 232-236, 323-327; Necib Âsım — Mehmed Ârif, *Osmanlı Târîhi*, İstanbul 1335, I, 498-500; Mükrimin Halil [Yınanç], *Düsturnâme-i Enverî: Medhal*, İstanbul 1930, s. 8-86, 126; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 104-120; Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II: Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 222-225; a.mlf., *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (XIV. Yüzyıl)*, İstanbul 1977, s. 40-42, 63, 126; Elizabeth A. Zachariadon, *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 37, 113; Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırâziyle Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk", *TOEM*, I/1 (1326), s. 35-40; I/3 (1326), s. 191-199; Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *TM*, II (1928), s. 4-9; I. Melikoff, "Aydın-oghlu", *EI²* (İng.), I, 783.



ERDOĞAN MERÇİL

AYDÎ, Mehmed

(1812-1865)

Mutasavvıf, şair.

Antep'te doğdu. Âlim bir zat olan Mehmed Nâmi Efendi'nin oğludur. Antep'te başladığı tahsilini Halep, Kayseri ve İstanbul'da sürdürdü; bir süre Kayseri'de müderrislik yaptı. Daha sonra memleketine dönerek vâizlik ve imamlık görevlerinde bulundu. Bir arkadaşıyla birlikte seyahat maksadıyla geldiği İstanbul'da Şâbânî şeyhlerinden ve bu tarikatın Kuşadaviyye kolunun kurucusu olan Kuşadalı İbrahim Efendi (ö. 1846) ile tanışarak ona intisap etti. Kuşadalı'dan hilâfet aldıktan sonra Antep'e döndü ve İkişerefe Camii'nde imamlık yapmaya başladı. Evinin bir bölümünü tekke ha-

Aydınoğulları'nın en önemli eseri olan İsa Bey Camii'nin batı cephesi - Selçuk / İzmir



line getirerek burada tarikatını yaymakla meşgul oldu. Şehrin ileri gelenlerinden birçoğu ona intisap etti. Bir müddet sonra ilâhî aşk ve cezbe kapılan Aydı, ileri gelen müridlerini toplayıp, "Biz şeyhlik yapıyorduk ama mürid bile olamamışız. Ben sizi irşad edecek vaziyette değilim" diyerek şeyhliği terketti. Cezbe halinde söylediği bazı sözleri ve davranışları dolayısıyla tenkitlere uğradı ve şehrin müftüsü Hacı Osman Efendi'nin gayretiyle Birecik'e sürgün edildi. Birkaç yıl Birecik'te oturduktan sonra tekrar memleketine döndü ve orada vefat etti.

Aydı, tekke edebiyatı şairlerinin çoğunda görüldüğü gibi şiirde aruz ve hece vezinlerini birlikte kullanmış, didaktik ve dinî şiirlerinin yanı sıra yer yer Nesîmî'yi, Yûnus Emre'yi ve başka derviş şairleri andıran güzel şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Aydı, Ayânî ve Aydı Ayânî isimlerini mahlas olarak kullanan Aydı'nın 1272 (1855-56) istinsah tarihli divanı geniş bir incelemeyle birlikte Ömer Asım Aksoy tarafından yayımlanmıştır (1937).

BİBLİYOGRAFYA :

Aydı Divanı (nşr. Ö. A. Aksoy), Gaziantep 1937; Ankara 1954; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 2120-2121.



NİHAZ AZAMAT

ÂYET

(الآية)

Allah'ın varlığına,
peygamberlerin doğruluğuna
işaret eden delil ve mucize anlamında,
ayrıca Kur'an-ı Kerim sûrelerinin
belli bölümlerinden
her biri için kullanılan bir terim.

Sözlükteki asıl anlamı "bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet"-tir. Buna bağlı olarak "açık alâmet, delil, ibret, işaret" gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'an'da tekil ve çoğul şeklinde 382 defa geçen âyet kelimesi terim olarak çeşitli anlamlar ifade etmektedir.

1. Delil. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın varlığını ispat etmeyi amaçlayan delillerden çoğunlukla âyet diye söz edilir. Kelâm ve felsefede ihtirâ, gaye ve nizam gibi adlar verilen bu deliller Kur'an'da Allah'ın varlığı ile ilgili âyetlerin ana konusunu teşkil eder. Buna göre göklerin ve yeryüzünün belli bir düzende yaratılışı, yer küresinin canlıların yaşamasına elverişli hale getirilişi, ona belli bir ağırlık kazandıran dağların mevcudiyeti, ziraata ve iskâna uygun ovaların, seyahate

elverişli yolların oluşumu, hayat kaynağı suyun gökten indirilişi, aynı su ile beslenen aynı iklimin topraklarında tadı ve besin değeri farklı yiyecek ve meyvelerin bitirilişi, göklerin görülebilir direkler olmaksızın yükselişi, atmosferin tehlikelerden korunmuş bir tavan haline getirilişi, güneşin ısı ve ışık, ayın da aydınlık kaynağı oluşu, insan ve yük naklinde faydalanılan gemilerin denizlerde batmadan seyredilişi, besin kaynağı ve binek olarak kullanılan çeşitli hayvanların insanların emrine verililişi, erkekli dişili olarak yaratılan insanların dünyayı imar etmesi ve uyum içinde çoğalmasını sağlamak üzere karşı cinsleri arasında güçlü bir sevgi bağının kuruluşu, uykuya yatan insanın bir tür ölü haline geldikten sonra tekrar hayata dönüşü... bütün bunlar "her şeyi bilen", "her şeye gücü yeten" ve "dilediğini yapan" yüce Allah'ın varlığına dair apaçık âyetlerdir. Ne var ki bunları düşünebilen, gerçeklere inanmak isteyen, söz ve öğüt dinleyen kimseler anlayabilmektedir (bk. el-Bakara 2/164; er-Rûm 30/20-25; el-Enbiyâ 21/31-32; en-Nahl 16/66-69; el-Câsiye 45/3-5; er-Ra'd 13/2-4; Yûnus 10/5, 67; el-En'âm 6/95-99).

2. Mucize. Peygamberlerin Allah tarafından görevlendirilmiş elçiler olduklarını ispat eden hârikulâde olaylar da Kur'an-ı Kerim'de âyet diye ifade edilmiştir. Peygamberlerin davetine muhatap olan bütün milletler, davet sahibinin doğruluğundan emin olmak düşüncesiyle, ondan tabiat kanunlarını aşan ve ancak ilâhî bir kudret sayesinde gerçekleşebilen gözle görülebilir bir alâmet (âyet) göstermesini istemişlerdir. İnanmak arzusunda olanların imanını, inkârcıların da bir anlamda inadını kuvvetlendiren bu âyetler pek çok defa vuku bulmuştur. Hz. Nûh'un tûfanı, Hz. Sâlih'in devesi, Hz. Mûsâ'nın asası ve diğer mucizeleri, Hz. İsâ'nın babasız olarak dünyaya gelişi, çamurdan yapılmış bir kuşa can verilişi, ölüleri diriltişi, evlerde saklanan yiyecekleri haber verilişi gibi hârikulâde olaylar Kur'an'da söz konusu edilen âyetlerden bazılarıdır (bk. el-A'râf 7/73, 106; Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/114; Tâhâ 20/22; Meryem 19/17-21; el-İsrâ 17/59). Gösterilen bunca âyetlere sihir nazarıyla bakan ve inanma niyeti taşımayan inkârcılara helâk edici felâketler gönderilerek bunlar yok edilmiş ve geride onlara dair alâmetler bırakılmıştır (el-Kasas 28/36; el-Kamer 54/2, 15; Tâhâ 20/128; el-Ankebût 29/15, 35; Hûd 11/103; el-Hicr

15/74, 77; eş-Şuarâ 26/67, 121, 174; Sebe' 34/15; ez-Zâriyât 51/37). Hz. Muhammed'e ise nübüvvetini belgeleyecek maddî bir âyet indirilmesi teklifleri karşısında ilim, hukuk, ahlâk vb. beşerî bilgiler açısından erişilmez bir mucize olan Kur'an-ı Kerim verilmiştir. Okuma yazma bilmeyen bir insanın elinde ortaya çıkan Kur'an'ın geçmiş milletlere dair kıssaları ihtiva edişinde, yahudi âlimlerinin ona ait vasıfları Kitâb-ı Mukaddes'ten öğrendikleri bilgilere dayanarak bilişlerinde, insanların özellikle sosyal ve mânevî alanda ihtiyaç duyduğu kuralların ayrıntılı olarak açıklanışında inanmak isteyen kimseler için yeterli delillerin saklı bulunduğu bildirilmiş, talep edilen her türlü maddî âyet (mucize) gösterilse bile inkârcıların yine iman etmeyecekleri haber verilmiştir (el-Bakara 2/118, 145, 248; eş-Şuarâ 26/197; el-Ankebût 29/50-51).

3. Kıyamet alâmetleri. Önceden iman etmeyenlerin veya iman sayesinde hayır kazanmayanların, Allah'ın bazı âyetleri ortaya çıktığı anda inandıklarını ifade edişlerinin fayda vermeyeceği belirtilirken kullanılan "âyât" kelimesi (el-En'âm 6/158) kıyamet alâmetleri mânasında anlaşılmalıdır.

4. Kur'an'ın tamamı veya belli bölümleri. Kur'an-ı Kerim'deki sûrelerin belli bölümlerinden her biri, benzerlerini meydana getirme imkânı bulunmaması açısından, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna belge teşkil ettiği veya bir ifadeyi diğerinden ayırdığı, yahut da harfler topluluğundan oluştuğu için âyet diye adlandırılmıştır.

Âyet Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi hadislerde de dört ayrı anlamda kullanılmış, bu arada güneş ve ayın Allah'ın kudretine delâlet eden iki âyet olduğu ifade edilmiş (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 88), ilki güneşin batıdan doğmasıyla başla-

Celi-sülûs hattıyla ilk âyeti Kur'an-ı Kerim'in en kısa âyetlerinden biri olan Asr sûresi (Hamit Aytaç hattı, A. Aydın Bolak koleksiyonu)

